

Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei

Szerkesztette: Bába Barbara
Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015. 433 oldal + 36 térképlap

A megjelenésében is impozáns kötet a Magyar Nyelvstratégiai Intézet, a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke és az MTA-DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoportja együttműködésének eredményeképpen született. A Magyar Nemzeti Helynévtár részeként 2010-ben megindultak a Magyar Digitális Helynévtár újkori helynévtári moduljának munkálatai is Hoffmann István egyetemi tanár (DE), Tóth Valéria egyetemi docens (DE) és Josef Schwing, a Mannheimeri Egyetem tanára vezetésével. E hatalmas vállalkozás a Kárpát-medence magyar nyelvű helynévkincsét szándékozik rögzíteni és hozzá-

férhetővé tenni az érdeklődők számára. A korábban kiadott megyei helynévgyűjteményekre támaszkodó digitális adatbázis-építés mellett a kutatócsoport fontosnak tartja a hiányzó területek, többek között Hajdú-Bihar megye helynévanyagának összegyűjtését is, ezt követően ennek közzétételét nyomtatott formában, illetve a Magyar Digitális Helynévtár online adatbázisában (<http://mdh.unideb.hu>).

A helynévgyűjtés iránt már a 19. században megnyilvánuló érdeklődésre utal, hogy Pesty Frigyes 1864-ben közzétett felhívására Magyarországon településeinek vezetői igen gazdag anyagot szolgáltatottak lakóhelyük helyneveiről, s mindarról, amit e nevek eredetéről tudtak. Az egész országra kiterjedő első vállalkozást jóval később, az 1960-as években követte a helynévgyűjtés újabb hulláma, aminek eredményeként több magyarországi megye vagy járás helyneveit feltáró kötet látott napvilágot. Ám rövidesen ismét csökkent az érdeklődés, pedig ha meg akarjuk menteni a ma már alig ismert, ősi magyar szavakat vagy elfelejtett tájszókát megőrző

névanyagot, akkor ezek felkutatása és rögzítése nem halogatható, hiszen a megváltozott gazdasági és társadalmi viszonyok nem kedveznek a dűlőnevek, az elpusztult falvak, eltűnő tanyák, a magyar kultúra különböző területeinek emlékeit őrző nevek fennmaradásának. A számítógépek, az internet és az okos-telefonok világában már alig akad olyan személy, aki történeteket meséljen az újabb nemzedékeknek a lakóhelyük múltjáról, régi, nevezetesen lakóiról, és nincs, aki ezeket meghallgatná hosszú téli estéken. Ezért mondhatjuk, hogy hiánypótló mű született szinte az utolsó pillanatban, amikor fiatal nyelvészek fáradságos munkával összegyűjtötték a Hajdúböszörményi és a Hajdúdorogi járás helyneveit.

A kiadványban – amely a *Hajdú-Bihar megye helynevei* című sorozat első kötete – a szerzők a megye fent említett két járásának öt településén gyűjtötték össze a helyneveket 2010–2014-ben. Munkájuk nem volt előzmények nélkül való, hiszen az egyes települések névanyagát már korábban is feldolgozták – zömmel magyar szakos egyetemisták és tanárok – szemináriumi munkaként, szakdolgozatokban vagy egy-egy településről készült monográfiában. Ezek mellett a helynévtár anyagát levéltári források (kataszteri térképek, határleírások, telekkönyvek, levelek, jegyzőkönyvek), nyomtatott okmánytárak (Anjoukori Okmánytár, Árpádkori Okmánytár, A leleszi konvent oklevelei, Zsigmondkori Oklevéltár stb.),

országleírások (mint Vályi András, Fényes Elek, Borovszky Samu munkái), országos vagy megyei térképek (köztük a legrégebbi katonai térképektől – az első, második és harmadik katonai felmérés térképeitől – a legújabb települési térképekig) adatai gazdagítják, amelyeknek köszönhetően a kötet olvasói teljes történeti mélységben összeállított helynévanyagot tanulmányozhatnak a fellelhető legrégebbiektől egészen napjainkig.

A kötet felépítésének és használatának bemutatása után külön fejezetben ismerhetjük meg a helynevekben szereplő földrajzi közneveket, amelyek a nevek alkotóelemeiként a hely fajtáját nevezik meg, megkönnyítve ezzel a szócikkekben olvasható adatok és leírások értelmezését. Ezek között a magyar nyelv múltja és sajátos területi jellemzői iránt érdeklődők igazi érdekességekre bukkanhatnak, köztük a mára már kihalt szavak, a valódi tájszavak vagy egy szűkebb területen a köznyelvitől eltérő jelentésben használt szavak között. Ízelítőül néhány példa: *bágy* = 'széles felszíni mélyedés, melyben csapadékos időben a víz összegyűlik', *csemegés* = 'gyümölcsfákkal beültetett terület', *farok* = 'magasabban fekvő, kevésbé vízjárta terület', *fogás* = 'egyszeri nekifogással megművelhető földterület', *gerend* = 'birtok határát jelölő, kissé kiemelkedő földcsík, mezsgye', *haraszt* = 'fiatal, sarjadzó, cserjés erdő, bozót', *kupa* = '(ásott) mélyedés, gödör', *sárállás* = 'posványos, vizenyős

hely', *szivárgó* = 'kis csatorna' (lásd A helynevekben szereplő földrajzi köznevek c. fejezetben, 15–18.).

A földrajzi köznevek szótárát a bőséges forrásanyag felsorolása követi, amely nemcsak gazdag bibliográfiai listát tartalmaz, hanem a helynévtárban gyakran szereplő források praktikus kialakított rövidítéseit is. E rövidítések lehetővé teszik a helynévtár használói számára a forrásokban való könnyebb tájékozódást.

A kötet legterjedelmesebb része a helynévtár, amelyben két Hajdú-Bihar megyei járás öt településének, Hajdúdorognak (32–96), Hajdúböszörménynek (98–252), Téglásnak (254–295), Hajdúhadháznak (296–379) és Bocskaiakertnek (380–395) a legtágabb értelemben vett helynevei (víznevek, hegyek, dombok, dűlők, rétek, mezők, szántók, puszták, tanyák, kutak, belterületi épületek stb. nevei) szerepelnek. Az egyes települések helyneveinek szócikkait az élőnyelvi gyűjtéseket végző nyelvészek – Bába Barbara, Katona Csilla, Mozga Evelin, E. Nagy Katalin és Tóth Teodóra – állították össze.

Az egyes településeken való tájékozódást segítik a településekről készült légi felvételek valamint a szövegek között elhelyezett fotók egy-egy határrészről vagy épületről. Ezeket a fényképeket többnyire a Cívertan Grafikai Stúdió munkatársai készítették, de mellettük helyi lakosok amatőr felvételei is szép számmal találhatók. A települések változatosabb bemutatását, a hely-

nevek megjelenítését segítik a régi képeslapok, a városra vagy községre vonatkozó régi dokumentumból vett szövegrészletek és a régi térképek is.

A bevezető fejezetek minden esetben megismertetik az olvasókat a település rövid történetével, kiemelve azokat az eseményeket, amelyeknek szerepük volt a helynevek alakulásában. Ezeket az egységes felépítésű történeti leírásokat Szálkai Tamás történész készítette.

Az egyes települések élő helynévanyagának összegyűjtéséhez a kötet készítői minden városban és községben a szokottnál is nagyobb számú adatközlőt kérdeztek meg. Így a helynevek szócikkeinek elkészítéséhez – a korábbi gyűjtések alkalmával megkérdezettekkel együtt – csaknem kétszáz személytől származó adatokat használhattak fel. E széleskörű adatgyűjtés eredményeképpen a két járás öt településének névanyagát 5700 szócikkben olvashatjuk, amelyek közül 3500 leíró-kifejtő szócikk, és ezekben mintegy 14000 adatot találunk (http://mnynk.unideb.hu/adatok/baba_b/prezi_bb.pdf).

Az adattár kialakításában a fő rendezési elv az azonos helyet jelölő valamennyi név egy közös szócikkben való megadása volt. Több, azonos helyre vonatkozó elnevezés esetén a leggyakrabban használt név lett a címszó, de a hely leírásakor megtaláljuk a rá vonatkozó egyéb neveket is. Ezeket utaló szócikkben a szótár szerzői külön is feltüntették. Így például a hajdúböször-

ményi *Pródi-halom* címszó alatt még a következő elnevezéseket találjuk: *Pród-halom*, *Pródi-domb*, *Kunhalom*, régebben pedig *Nagypródi-halom* (214). A közterületi nevek – utcák, utak, terek – esetében címszóként a hivatalos névforma szerepel. A szócikkek élén a 2010–2014-ben végzett élőnyelvi gyűjtés adatai állnak, amelyeket időben visszafelé haladva a történeti forrásokból gyűjtött adatok követnek. Az élőnyelvi variánsok gyakorisági sorrendben olvashatók, mellettük virgulával (!) elválasztva az adatközlőtől származó névmagyarázatok vagy a név által jelölt hely jellemzőit leíró szövegrészlet is olvasható fonetikus lejegyzésben. Ezek a rövidebb-hosszabb élőnyelvi adatok a vidék mai nyelvjárási állapotának megismeréséhez sok értékes adalékot szolgáltatnak. A helynévtárban a szócikkeket betűrendben olvashatjuk, de az első szócikk minden esetben a település nevének eredetét, a forrásokban felbukkanó alakjait és változatait tartalmazza.

A kötet szöveges részét helynévmutató zárja, amelyben a helynévtár valamennyi címszava, a leíró-kifejtő és az utaló szócikkek egyaránt megtalálhatók. Az érdeklődők ebből például azt is megtud-

hatják, ha egy-egy helynév akár több településen is előfordul.

A kötet jól áttekinthető, színes helynévatlással zárul, amely Schwarcz Gyula munkáját dicséri. A korábbi helynévgyűjtemények lokalizálást segítő vázlatos térképeinek a helyneveket számokkal jelölő megoldása helyett az itt közzétett térképszelvényeken a helynévtár összes szócikke betűvel leírva jelenik meg, ami sokkal könnyebbé teszi a térképen, térképszelvényeken való tájékozódást. A térképeken megjelenő álló és dőlt betűtípus a megfelelő szócikk elolvasása nélkül is tájékoztat arról, hogy a név él-e még a köztudatban (álló), vagy már kihalt, a lakók nem ismerik (*dőlt*).

A kötet nemcsak a nyelvészek számára jelent igazi kincsebányát, de a történészek, néprajzkutatók, szociológusok, valamint a lakóhelyük múltja iránt érdeklődők is gazdag forrásanyagra lelnek benne, amelyben a múlt és a jelen látványosan egységbe fonódik, s amelyben a múlt és régmúlt nyelvi emlékeit korunk technikai vívmányainak széleskörű felhasználásával jeleníti meg a különböző szakterületek kutatóinak összefogása.

Révay Valéria